

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL VA KREATIV FIKRLASHGA O‘RGATISH**Abduraxmonova Nigoraxon Akramali qizi**

Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi,

Fayzullaxo‘jaeva Mubinaxon Xamidjon qizi

Qo‘qon Universiteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 8-23 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlash va idrok etishi orqali ularning tafakkur jarayonini shakllantirish hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish haqida muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Kreativ, boshlang‘ich sinf, qobiliyat, bolalarning fikrlashi, faoliyat, suhbat, ta‘lim, pedagog, falsafa, formal, kibernetik, psixologiya, fiziologiya,

Mustaqillikka qadar bo‘lgan pedagogikada ta‘lim-tarbiya jarayonini osonlashtirish, o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini imkon qadar engillatishga harakat qilindi. Bu bolaning zimmasiga tushadigan mehnatning kamroq bo‘lishiga qaratilgan usul edi. Lekin davrlar o‘tishi bilan engillashtirilgan ta‘limning asosiy usuli bo‘lmish ko‘rgazmalilikda ham salbiy tomonlar ko‘rina boshladi. Ko‘rgazmalilik tamoyilida ta‘limdan, birinchi navbatda, o‘quvchining mustaqil fikrlashiga bog‘liq qiyinchiliklar quvib chiqarildi. Bu ta‘limda bolaga taqdim etiladigan hamma bilimlar oldin tajribadan o‘tgan, o‘zlashtirilishi oson, o‘quvchiga ko‘rsatish va tayyor holda etkazish qulay bo‘lishi kerak edi. Bunday talab, eng avvalo, yaxshigina jihozlangan va katta tashqi imkoniyatlarga ega bo‘lgan maktablarda ta‘lim-tarbiyaning ijrochilari bo‘lmish shaxs o‘rtasidagi bevosita munosabatni to‘siq qo‘ydi. Bugungi o‘qituvchilarga ta‘lim-tarbiya jarayonining har bosqichida hikoya, suhbat, ma‘ruzalar qildirish, muammoli mashqlar bajartirish, mehnat topshiriqlari, ta‘lim beruvchi o‘yinlar, o‘quv-munozaralari, ta‘lim jarayonidagi rag‘batlantirish va tanbeh berish, o‘quv materialini muammoli tarzda o‘rgatish, muammoli suhbat, tadqiqotlar, induktiv va deduktiv muhokamalar, kitob bilan mustaqil ishlash, ta‘limda zamonaviy mashinalardan foydalanish, og‘zaki so‘rov, yozma ishlar, ijod, dasturlashtirilgan ta‘lim, mustaqil nazorat ishlari singari usullar u yoki bu darajada tushunarli. Lekin bugungi pedagogika nafaqat etuk, bilimli mutaxassis, balki sog‘lom ma‘naviyatli shaxs, barkamol inson shakllantirishni talab qilmoqda. Buning uchun o‘qituvchilarga komil insonni tarbiyalash yo‘llarini o‘rgatish, ularni shunday maqsad uchun zarur bo‘lgan metodik qo‘llanmalar, pedagogik ashyolar bilan ta‘minlash zarur. Sog‘lom ma‘naviyatli shaxsni shakllantirishning asosi bo‘lgan mustaqil fikrni rivojlantirish haqida gapirilganda, bevosita adabiy ta‘lim jarayonida o‘quvchining fikrlarini uyg‘otish, o‘quv ishlariga faol qatnashishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, o‘quvchining faolligini butun dars davomida ushlab turish, axloqiy-ma‘naviy masalalarni hal etishda o‘quvchi tafakkurini ma‘lum maqsad sari yo‘naltirish, uning aqliy faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, bolani mustaqil mulohaza yuritishga, munosabat bildirishga, xulosalar chiqarishga rag‘batlantirish nazarda tutiladi.¹

Mustaqil fikrning mavjudligi va rivojlanishi ko‘p jihatdan o‘quvchilarning erkinlik darajasiga bog‘liq. Mustaqil fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish uchun o‘quvchilarning

¹ ADABIYOT DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA TA‘LIM METODLARINING O‘RNI Bozorova Dilnur Ravub qizi. Ta‘lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил № 8) Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

individual va jomoaviy darajada erkinligiga erishish zarur. Chunki mustaqil fikrlash shaxsning hislati sifatida har qanday faoliyat turida individual va jamoaviy yutuqlarga erishishda yuqori kursatkichni ta‘minlaydigan muhim omillardan biri bo‘lib qoladi. Shu bilan birga, mustaqil fikrlash jamiyat insonga yaratib bergan imkoniyat va erkinliklarning mahsuli va inikosidir. Fikrlash esa, shaxs bilish faoliyati jarayoni bo‘lib, voqelikni bevosita va umumlashgan xolda aks ettirish bilan xarakterlanadi. Fikrlash fanlararo tadqiqotlarni, kompleks fanlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Falsafa materiya bilan bog‘liqlikda fikrlash yordamida dunyoni bilishning yo‘llari va imkoniyatlarini o‘rganadi. Formal mantik fikrlashning asosiy shakllari (tushuncha, xukm, xulosa)ga etibor qaratadi. Fikrlashga oid tadqiqotlarning sotsiologik jihati turli jamiyatlarning ijtimony tuzilishi bilan bog‘liqlikda fikrlashning tarixiy rivojlanish jarayonini tahlil qilish bilan tavsiflanadi. Fiziologiya esa, fikrlash xodisasini aniqlashtiruvchi aqliy mexanizmlarni o‘rganadi. Kibernetika esa, insonning fikrlashiga faoliyatda muhrlanadigan axborot jarayoni sifatida qaraydi. Psixologiya fikrlashni bilish faoliyati sifati o‘rganadi hamda foydalanilayotgan vositalarnang xarakteri va umumlashgan darajasiga, sub‘ekt uchun yangiligiga bog‘liqlikda fikrlashning turlarini differensiyalaydi.²

Boshlang‘ich sinflarda mustaqil fikrlashga o‘rgatuvchi mashqlar bolalarning narsa va atrof-muhit haqidagi bilimlarini tartibga soladi va ularga to‘g‘ri fikrlash usullarini o‘rgatadi. O‘quvchi maktabga kelganda, keng lug‘at boyligiga ega bo‘lsa ham, odatda, tafakkurning taqqoslash, qarshi qo‘yish, umumlashtirish, guruhlash usullaridan foydalanishni bilmaydi (ayniqsa, bilish faoliyatining ob‘ekti aniq predmet emas, uni ifodalovchi so‘zlar bo‘lsa). Mustaqil fikrlashga o‘rgatuvchi mashqlar bolalarning so‘z boyligi va tilining umumiy o‘shida katta ahamiyatga ega bo‘lib, lug‘at ishi va tilga oid boshqa ishlar bilan bog‘lab olib boriladi. Masalan: 1. Narsalarning mavzuga tegishli guruhini tuzish: ust kiyimlar (ko‘ylak, kostyum) va oyoq kiyimlar (botinka, tufli); uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar kabi. Bunda bolalar «Bu nima?» so‘rog‘iga javob berishga o‘rgatiladi: Bu n i m a? - Avtobus. Avtobus nima? Mashina. 2. Bir turdagi narsalarni sanab ko‘rsatish va umumlashtiruvchi bir so‘z bilan nomlash. Masalan, stol, stul, shkaf larni bir so‘z bilan qanday nomlash mumkin? (Mebel) 3. Berilgan narsalardan bir guruhga kirmaydiganlarini ajratish. Masalan, qalam, pero, chizg‘ich, o‘chirg‘ich, stul ko‘rsatiladi, o‘quvchilar o‘quv qurollarini ajratadilar, stul o‘quv quroliga kirmasligini, mebel ekanini aytadilar. Bunday mashq o‘yin tariqasida o‘tkazilishi ham mumkin: ma‘lum so‘zlar berilib, ortiqchasini topish va nima uchun ortiqcha ekanini tushuntirish talab etiladi: qaldirg‘och, chumchuq, mushuk, musicha. 4. Predmet nomlari va belgi bildirgan so‘zlarni guruhlarga ajratish. Bunda so‘zlar choynak, tesha, bolta, piyola, arra, tarelka kabi aralash beriladi. O‘quvchilar guruhlab, idishlar nomi: choynak, piyola; ish qurollari nomi: tesha, bolta, ... kabi yozadilar. Narsa belgisini bildirgan so‘zlar ham aralash beriladi, bolalar to‘rt guruhga (rang, maza, shakl, xususiyat) ajratadilar. 5. Qarama-qarshi qo‘yish bilan umumlashtirish: qaldirg‘och, chumchuq, bulbul – qushlar, tovuq, xo‘roz, kurkalar-chi? (Parrandalar.) Mazkur mashqlar sermazmun bo‘lishi, o‘quvchilarning tajribasi bilan bog‘lanishi, ularni to‘g‘ri fikrlashga o‘rgatishi, bilimlariga aniqlik kiritishi va tartibga solishiga xizmat qilishi

² MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH METODLARI. 1Gaffarov Yarash Xollievich, 2Alisher Nigmatov Xayrulla o‘g‘li 1Chirchiq davlat pedagogika universiteti t.f.n. professor, 2Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi <https://doi.org/10.5281/zenodo.10159351>

lozim. Ijodiy mashqlarda o‘quvchilar o‘zlari erkin ravishda gap tuzadilar. Boshlang‘ich sinflarda ijodiy mashqlarning quyidagi turlaridan foydalaniladi: 1. Gap tuzish uchun mavzu beriladi, o‘quvchilar shu mavzuga mos gap tuzadilar: «Quyoshli kunda», «Bizning uy» yoki «Quyvon va tipratikan» kabi. 2. Narsa rasmi yoki syujetli rasm beriladi, o‘quvchilar rasm asosida bir yoki bir necha gap tuzadilar. 3. Ikki-uchta «tayanch» so‘z beriladi, o‘quvchilar shu so‘zlarni qatnashtirib gap tuzadilar. Tayanch so‘z sifatida bolalarning faol lug‘atiga aylantirish zarur bo‘lgan so‘zlar olinadi.³

K. Rodjers (1944) kreativlik deb muammolarni yangi yechimi va biror narsa, voqea, xolatni ifoda etishning yangi usullarini aniqlashni tushunadi. Kreativlik bilan shaxs va intellektual xossalar taqqoslangan tadqiqotlar katta ahamiyatga egadir. Intellektual xossalar bilan taqqoslash bo‘yicha tadqiqotlar Dj. Gilford tomonidan amalga oshirilgan. Kreativlik – bu insonning shaxsiy xususiyati bo‘lib, uning o‘z-o‘zini takomillashtirib va rivojlantirib borishi bilan bog‘liq. Kreativlik (lot, ing. “create ” – yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi.

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e‘tibor qaratish zarur:

- ular tomonidan ko‘p savollar berilishini rag‘batlantirish va bu odatni qo‘llab-quvvatlash;
- bolalarning mustaqilligini rag‘batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;
- bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- bolalarning qiziqishlariga e‘tibor qaratish.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi:

- 1) o‘zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo‘pollikka yo‘l qo‘yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo‘lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o‘ylash.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta‘sir qiluvchi muhim omillardan biri o‘qituvchi-o‘quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e‘tibor qaratildi. Ma‘lumki, ta‘lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo‘lib, o‘qituvchi va o‘quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o‘qituvchi ta‘lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishi, ta‘lim maqsadlarining to‘g‘ri amalga oshirilishi va ta‘lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta‘lim jarayoni o‘qituvchining to‘liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto‘g‘ri fikrning tug‘ilishiga asos bo‘la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo‘ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o‘zlashtirishga oid mexanizmga bo‘lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim. Bizningcha, o‘quv

³ BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATUVCHI MASHQLAR Ahmedova Dilrabo Rahmatovna Farg‘ona shahar 7-o‘rta talim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

vaziyati ta’lim jarayonini tashkil qiluvchi o’zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat: - o’qituvchi bilan o’quvchilar hamkorligi; - o’quvchilarning o’zaro bir-birlari bilan hamkorligi.⁴

Xulosa o’rnida shuni aytish kerakki, zamonaviy metodlar, o’qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar o’quvchilarda mantiqiy, tanqidiy, mustaqil va kreativ fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Boshlang’ich sinflarda kreativ fikrlashga o’rgatuvchi mashqlar bolalarning narsa va atrof-muhit haqidagi bilimlarini tartibga soladi va ularga to’g’ri fikrlash usullarini o’rgatadi. Mustaqil fikrlashga o’rgatuvchi mashqlar bolalarning so’z boyligi va tilining umumiy o’sishida katta ahamiyatga ega bo’lib, lug’at ishi va tilga oid boshqa ishlar bilan bog’lab olib borilsa maqsadga muvofiq bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 208–211. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507>
2. Abduraxmonova, N. A. qizi. "BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA". *Educational Research in Universal Sciences*, vol. 2, no. 12, Dec. 2023, pp. 208-11, <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507>.
3. Nigoraxon, A., & Mohlaroy, A. (2024). BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 3(1), 83-87.
4. Nigoraxon, Abduraxmonova, and Alijonova Mohlaroy. "BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI." *Yosh Tadqiqotchi Jurnal* 3.1 (2024): 83-87.
5. Madinabonu Shuxratjon qizi, & Esonaliyeva Guluzra Komiljonova. (2023). INSON QADRI VA BARKAMOL AVLOD SHAKLLANISHIDA PEDAGOGIKANING O‘RNI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 788–789. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.717>
6. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA‘LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 198–201. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505>
7. Diyoraxon, S., & Komiljonova, G. (2023). BOSHLANG ‘ICH TA‘LIMDA CHET EL O ‘QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 783-785.

⁴ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 4 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Academic Research, Uzbekistan 1506 www.ares.uz BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA O‘QITUVCHINING ROLI Gulnora Abduraxmonovna Yusufaliyeva Guliston davlat universiteti o‘‘qituvchisi Noila Nasim qizi Abduraxmonova Guliston davlat universiteti o‘‘qituvchisi noilaabduraxmonova920@gmail.com Aziza Mirzabek qizi To‘rabekova Guliston davlat universiteti o‘‘qituvchisi

8. Abdullaxo‘jayev, A. J. (2024). IS‘HOQXON TO‘RA IBRAT FAOLIYATIGA IJTIMOIIY-FALSAFIY NAZAR. Interpretation and researches.
9. Исақова, З., & Абдуллахўжаев, А. (2023). ИСҲОҚХОН ТўРА ИБРАТ-МИЛЛИЙ ТАФАККУР МЕЪМОРИ. IQRO INDEXING, 1(1), 41-71.
10. Shahnoza, I., & Ikromjonovna, J. S. (2023). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLARNING O‘RNI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 806-808.
11. Bohodirovna, S. G., & Usmanova, H. (2022, January). MODEL OF INNOVATIVE STRATEGY ON THE BASIS OF VARIATIVE APPROACH TO PRESCHOOL EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 197-199). Bohodirovna, Sanginova Gulnoza, and H. Usmanova. "MODEL OF INNOVATIVE
12. Rahmatovna, J. R. A., & Athambojevna, V. N. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INTEGRATSIYALASHGAN DARS BERISHNING ZAMONAVIY METODLARI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 651-652. STRATEGY ON THE BASIS OF VARIATIVE APPROACH TO PRESCHOOL EDUCATION." *Conference Zone*. 2022.
13. Ганиева, М. А., and Д. М. Файзуллаева. "Кейс-стади ўқитишнинг педагогик технологиялари тўплами/Мет. қўлл. "Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида инновацион технологиялар" сериясидан." *Т.: ТДИУ* 95 (2013).
14. Ганиева, М. А., & Файзуллаева, Д. М. (2013). Кейс-стади ўқитишнинг педагогик технологиялари тўплами/Мет. қўлл. "Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида инновацион технологиялар" сериясидан. *Т.: ТДИУ*, 95.
15. Olimov, S. S. (2023). BOSHQARUV MUAMMOSINI O‘RGANISHNING ZAMONAVIY TALABLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 245–248. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5514>
16. Khojamatova, K. M. (2023). Social Relations and Social Development of Personality In the System Of Preschool Education. *International Journal of Formal Education*, 2(10), 37-42.
17. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. *Экономика и социум*, (2-1 (93)), 24-26.
18. Davlatova , S. T., & Abdullayeva, F. S. qizi. (2023). BOLALARNING MA‘NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIGA OID OTA-ONALARNING QARASHLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(16), 819–823. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5105>
19. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLIHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
20. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 14-17.